

Cinayətlərin məcmusu və məcmu üzrə cəzanın təyininin tənzimlənməsinin bəzi problemləri haqqında

Roman Ələkbərli,
Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsinin hakimi.
Elektron ünvan: romanelekberli@gmail.com

Xülasə

Məqalədə müəllif tərəfindən cinayət qanunvericiliyində cinayətlərin məcmusu institutunun xüsusiyyətləri və məcmu üzrə cəzanın təyininin tənzimlənməsinin bəzi problemləri təhlil edilir. Bu məqsədlə milli qanunvericiliyin, eləcə də bir sıra xarici ölkələrin qanunvericilik aktlarının müvafiq normalarının müqayisəli təhlili aparılmış, cinayət qanunvericiliyində qeyd olunan məsələləri tənzimləyən normaların təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: cinayət qanunvericiliyi, cinayətlərin məcmusu, məcmu üzrə cəzanın təyini, məhkəmə təcrübəsi, müqayisəli təhlil, hüquq normalarının təkmilləşdirilməsi.

Cinayət qanunvericiliyinin prinsiplərinə əsasən hər bir cinayətə görə təyin olunan cəza törədilmiş cinayətin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə, onun törədilməsi hallarına və təqsirkarın şəxsiyyətinə uyğun olmaqla, Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra - CM) bütün tələblərinə cavab verməlidir.

Qanunun həmin tələblərinə nail olunması üçün həm qanunun konkret normalarının aydınlığı, həm də onların şərhində və tətbiqində vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşması olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir.

“Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 66.5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin 2012-ci il 22 fevral tarixli qərarında xüsusi olaraq vurğulanmışdır ki, Avropa Məhkəməsinin formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə qanunun aydın olması yalnız onun özünün mətni ilə deyil, eləcə də məhkəmə təcrübəsində formalaşan təfsiri və

bu təfsirinin xüsusi dəqiqliyi və aydınlığı ilə şərtləndirilir.

Bu baxımdan cinayət qanunvericiliyi sistemində vacib yer tutan və cinayət cəzalarının təyini məsələlərini tənzimləyən hüquq normalarının, o cümlədən cinayətlərin məcmusu institutuna və məcmu üzrə cəzaların təyin edilməsi qaydalarına həsr olunmuş normaların aydınlığının onların rəsmi şərhində və tətbiqində vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasının müstəsna əhəmiyyəti var.

Burada öncə qeyd edilməlidir ki, cinayətlərin məcmusu üzrə cəzaların təyin edilməsi qaydalarını tənzimləyən CM-in 66-cı maddəsində “cinayətlərin məcmusu” anlayışının özünün tərfi verilmir, yəni bu maddə blanket normadır.

Ona görə də cinayətlərin məcmusu və məcmu üzrə cəzaların təyin edilməsi mövzusunun həm nəzəri, həm də tətbiqi baxımdan tam açıqlanması üçün nəzərə alınmalıdır ki, cinayətlərin məcmusu başqa bir hüquqi institutun – cinayətlərin çoxluğunun bir növüdür. “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 56.1.1 və 56.1.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin 2013-cü 18 iyun il tarixli qərarında nəzərdə tutulmuşdur ki, cinayətlərin məcmusu - cinayətlərin çoxluğunun müstəqil növüdür və qanunverici məcmu qaydasında törədilən cinayətlərə görə cəzanın təyin edilmə qaydasını xüsusi norma ilə tənzimləmişdir.

Qeyd edilməlidir ki, cinayətlərin çoxluğunun anlayışı qanunvericilikdə verilməmişdir. Cinayət hüquq nəzəriyyəsinə görə isə, cinayətlərin çoxluğu – konkret şəxs tərəfindən iki və ya daha çox müstəqil cinayət tərkibinin əlamətləri olan əməllərin törədilməsidir. Yəni hüquq elminə görə, cinayətlərin çoxluğu ilə cinayətlərin məcmusu arasında fərq ümumi ilə xüsusi arasındakı münasibətdə ifadə olunmaqla, cinayətlərin çoxluğu – ümumi hüquqi anlayış, cinayətlərin məcmusu isə onun tərkib hissəsidir. Və bütün qeyd olunanların cinayət əməllərinin tövsifi və cəza təyini məsələləri ilə bağlı əsas önəmi ondan ibarətdir ki, hər bir cinayət

çoxluğu (eyni şəxs tərəfindən iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi) – cinayətlərin məcmusunu yaratmır.

Ümumiyyətlə, cinayət qanunvericiliyinə əsasən cinayətlərin çoxluğuna üç müstəqil hüquqi institut daxildir – cinayətlərin təkrar törədilməsi (CM-in 16-cı maddəsi), cinayətlərin məcmusu (CM-in 17-ci maddəsi) və cinayətlərin residivi (CM-in 18-ci maddəsi).

Hüquq tətbiqetmə təcrübəsində (elə hüquq nəzəriyyəsində də) çətinliklər əsasən məhz oxşar cinayətlərin çoxluğu zamanı hansı hallarda cinayətlərin məcmusunun olub-olmaması, hansı hallarda cinayətlərin yalnız təkrarlığının, hansı hallarda isə həm cinayətlərin məcmusunun, həm də təkrarlığının yaranması ilə bağlı müxtəlif variantların mümkünlüyü və bundan asılı olaraq həmin əməllərin tövsifi və onlara görə cəza təyini məsələlərində aydın ümumi mövqenin formalaşdırılması ilə bağlıdır.

Lakin cinayətlərin məcmusu anlayışının tərifini nəzərdə tutan CM-in 17.1-ci maddəsinin təhlili göstərir ki, qanunda bu vacib hüquqi institutun anlayışı heç də birmənalı formalaşdırılmamışdır.

Belə ki, “cinayətlərin məcmusu” anlayışının tərfi CM-in 17.1-ci maddəsində belə verilmişdir: “Bu Məcəllənin müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi, həmin cinayətləri törətmiş şəxs onlardan heç birinə görə məhkum olunmamışdırsa və ya qanunla müəyyən edilmiş əsaslar üzrə cinayət məsuliyyətindən azad edilməmişdirsə, habelə bu cinayətlərdən heç birinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçməmişdirsə, cinayətlərin məcmusunu yaradır”.

“Cinayətlərin təkrar törədilməsi” anlayışını nəzərdə tutan CM-in 16.1 və 16.2-ci maddələrinə əsasən isə: “Bu Məcəllənin eyni bir maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin iki dəfə və ya iki dəfədən çox törədilməsi, cinayətin təkrar törədilməsidir. Bu Məcəllənin müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi, yalnız həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsində birbaşa göstərilən hallarda cinayətin təkrar törədilməsi hesab edilir”.

Göründüyü kimi, həmin maddələrin hər ikisində verilən anlayışlardan çıxış etsək, belə alınır ki, cinayətlərin məcmusu ilə cinayətlərin təkrar tö-

rədilməsi arasında yalnız bir fərq var: cinayətlərin təkrar törədilməsi – CM-in eyni maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin iki dəfə və ya iki dəfədən çox törədilməsi, cinayətlərin məcmusu isə CM-in müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi zamanı yaranır.

Belə ki, CM-in 17.1-ci maddəsinə əsasən cinayətlərin məcmusu aşağıdakı əlamətlərlə səciyyələndirilir:

- şəxs tərəfindən CM-in müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi;

- həmin cinayətləri törətmiş şəxsin onlardan heç birinə görə məhkum olunmaması və ya qanunla müəyyən edilmiş əsaslar üzrə cinayət məsuliyyətindən azad edilməməsi, habelə bu cinayətlərdən heç birinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçməməsi.

CM-in 16.1, 16.2-ci maddələrinə əsasən isə cinayətlərin təkrar törədilməsi bu əlamətlərlə səciyyələndirilir:

- CM-in eyni bir maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin iki dəfə və ya iki dəfədən çox törədilməsi;

- istisna hal: CM-in müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi yalnız həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsində birbaşa göstərilən hallarda cinayətin təkrar törədilməsi hesab edilir;

- əvvəllər törətdiyi cinayətə görə məhkum olunmuş, məhkumluğu götürülmüş və ya ödənilmiş, yaxud cinayət məsuliyyətindən azad olunmuş şəxs tərəfindən bu Məcəllənin eyni bir maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş və ya həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsində birbaşa göstərilən hallarda müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin yenidən törədilməsi, cinayətin təkrar törədilməsi hesab edilmir.

Lakin məhkəmə təcrübəsi göstərir ki, qanunvericiliyin müxtəlif institutları olan cinayətlərin məcmusu ilə cinayətlərin təkrar törədilməsi arasında fərqlər elə də sadə xarakter daşmır və bu sahədə olan boşluqlar həmin hüquqi institutları nəzərdə tutan normaların tətbiqində bəzən çətinliklərə və müxtəlif yozumlara səbəb olur.

Qeyd olunmalıdır ki, həmin normaların tətbiqi sahəsində müxtəlif hüquqi boşluq və anlaşılmazlıqların mövcud olması səbəbindən, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Məhkəməsi tərəfindən

onların aradan qaldırılmasına yönəlmiş bir sıra qərarlar qəbul edilmiş və bu qərarlarda cinayətlərin çoxluğunun növləri, onlarla bağlı cinayətlərin tövsifi və cəza təyini məsələlərinin aktual problemləri və xüsusiyyətləri şərh edilmişdir.

Məsələn, Konstitusiya Məhkəməsinin “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 18.5, 61.1.1 və 65-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2013-cü il 18 mart tarixli qərarında şərhə belə yekun vurulmuşdur: “Cinayətlərin məcmusu təkrar cinayətlərdən onunla fərqlənir ki, cinayətlərin təkrar törədilməsi Məcəllənin eyni və ya oxşar maddələri ilə nəzərdə tutulan cinayətin iki və ya iki dəfədən çox törədilməsi ilə əlaqədar yarandığı halda, cinayətlərin məcmusu Məcəllənin müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsi ilə yaranmış olur”.

Konstitusiya Məhkəməsinin “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 18-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” 2021-ci il 25 yanvar tarixli qərarında isə təkrarlıqla məcmunun oxşarlıqları qeyd olunmaqla vurğulanmışdır ki, “təkrarlıq ilə cinayətlərin real məcmusu arasında ciddi fərqlər də var. Belə ki, eyni cinayətlərin təkrarlığı zamanı, bu cinayətlərə aid olan cinayət əməlləri başa çatmış olduqda və ya cinayətə cəhd təşkil etdikdə, törədilənlərin hamısı Cinayət Məcəlləsinin eyni maddəsi ilə əhatə olunur. Real məcmuda isə hər bir cinayət əməli Cinayət Məcəlləsinin fərqli maddələrinin təsiri altına düşür”.

Beləliklə, istər CM-in 16 və 17-ci maddələrində, istər Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin onların tətbiqi ilə bağlı şərtlərində eyni fikir vurğulanmışdır: cinayətlərin təkrar törədilməsi CM-in eyni və eynicinsli cinayətləri ehtiva edən maddələri ilə nəzərdə tutulan cinayətin iki və ya iki dəfədən çox törədilməsi zamanı yarandığı halda, cinayətlərin məcmusu CM-in müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsi ilə yaranır.

Lakin qeyd olunan normaların tətbiqi təcrübəsi göstərir ki, cinayətlərin məcmusu və cinayətlərin təkrar törədilməsi məsələləri ilə bağlı bəzi anlaşılmazlıqlar və fərqli yanaşmalar ilk növbədə CM-in 16 və 17-ci maddələrində həmin institutların anlayışının göstərilən məzmununda verilməsindən qaynaqlanır.

Belə ki, CM-in bir sıra maddələrini göstərmək olar ki, bir maddədə bir neçə müstəqil cinayətin

tərkibi və onlara görə cəza nəzərdə tutulur və belə halda CM-in 17-ci maddəsində göstəriləndiyi kimi tək müxtəlif yox, Məcəllənin eyni maddəsinin müxtəlif hissələri ilə nəzərdə tutulan cinayətlərin iki və ya iki dəfədən çox törədilməsi cinayətlərin məcmusunu yaradır.

Məsələn, CM-in 206.1-ci maddəsi ilə “Qaçqınçılıq, yəni Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə bu Məcəllənin 206.2-ci maddəsində qeyd edilənlər istisna olmaqla malların və digər əşyaların xeyli miqdarda keçirilməsi” cinayəti nəzərdə tutulduğu halda, həmin maddənin ikinci hissəsi olan 206.2-ci maddəsində “Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının, güclü təsir edən zəhərli, zəhərləyici, radioaktiv, partlayıcı maddələrin və qurğuların, hərbi silahın və texnikanın, (yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla), odlu silah və yaxud döyüş sursatının, nüvə, kimyəvi, bioloji və digər kütləvi qırğın silahlarının, kütləvi qırğın silahlarının hazırlanmasında istifadə oluna bilən və Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən keçirilməsinin xüsusi qaydaları müəyyən edilmiş materialların və avadanlıqların, gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün müvafiq qaydalar müəyyən edilmiş strateji əhəmiyyətli xammalın, mədəni, tarixi və ya arxeoloji sərvət olan əşyaların gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə keçirilməsi” kimi müstəqil cinayət tərkibi nəzərdə tutulmuşdur. Bir şəxs tərəfindən hər iki əməlin, yəni CM-in eyni maddəsinin müxtəlif hissələri ilə nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi cinayətlərin məcmusunu yaradır.

CM-in 234.1-ci maddəsi ilə satış məqsədi olmadan qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri xeyli miqdarda əldə etmə, saxlama, hazırlama, emal etmə, daşıma cinayəti nəzərdə tutulduğu halda, həmin maddənin ikinci hissəsi olan 234.2-ci maddəsində satış məqsədi ilə qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psi-

xotrop maddələri əldə etmə və ya saxlama, hazırlama, istehsal etmə, emal etmə, daşıma, göndərmə, yaxud qanunsuz olaraq narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri satma kimi müstəqil cinayət tərkibi nəzərdə tutulmuşdur. Yenə də şəxs tərəfindən CM-in eyni maddəsinin müxtəlif hissələri ilə nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi cinayətlərin məcmusu kimi tövsif edilməlidir.

Həmin qaydada, eyni şəxs tərəfindən müstəqil cinayət tərkibi yaradan CM-in 200.1-ci maddəsi (istehlakçıları aldatma, yəni mal satan və ya əhaliyə xidmət göstərən təşkilatlarda, həmçinin ticarət (xidmət) sahəsində fərdi sahibkar qismində qeydə alınmış fiziki şəxslər tərəfindən malın (xidmətin) ölçüsünə, çəkisinə, hesabına, habelə istehlak xüsusiyyəti və ya keyfiyyətinə dair istehlakçıları xeyli miqdarda aldatma) və maddənin üçüncü hissəsi olan 200.3-cü maddəsi (bilə-bilə pis keyfiyyətli məhsulların istehsalı, satışa buraxılması və ya belə məhsulların satışı, onların keyfiyyətsiz olmasının gizlədilməsi ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına az ağır və ya ağır zərər vurulmasına səbəb olduqda); yaxud CM-in 253.1-ci maddəsi ilə (qanunsuz olaraq Azərbaycan Respublikasının sahiləyini şelfində tikililər və ya başqa qurğular ucaltma, onların ətrafında təhlükəsizlik zonasını yaratma, habelə quraşdırılan tikililərin və dəniz gəmiçiliyinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi vasitələrinin tikintisi, istismarı, mühafizəsi və ya ləğv olunması qaydalarını pozma və 253.2-ci maddəsi (Azərbaycan Respublikasının sahiləyini şelfində xarici hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən təbii sərvətlərin tədqiqi, kəşfiyyatı, işlənməsi və başqa işlər görülməsi, əgər bu hərəkətlərin həyata keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdə və ya Azərbaycan Respublikasının müvafiq dövlət orqanlarının verdiyi xüsusi icazədə nəzərdə tutulmamışdırsa); yaxud CM-in 228.1-ci maddəsi (qanunsuz olaraq odlu silah, onun komplekt hissələrini, döyüş sursatı (yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla), partlayıcı maddələr və qurğular əldə etmə, başqasına vermə, saxlama, daşıma və ya gəzdirmə) və 228.5-ci maddəsi (qanunsuz olaraq qaz silahını, soyuq silahı, o cümlədən soyuq atıcı silahı əldə etmə, satma və ya gəzdirmə, milli geyim ləvazimatı hesab olunan ərəzilərdə və ya ovçuluq peşəsi ilə bağlı olaraq soyuq silahı

gəzdirmə halları istisna olmaqla) və bir sıra digər maddələri ilə nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi də cinayətlərin məcmusunu yaradır.

Burada məsələnin tam anlaşılması üçün digər qanunvericilik aktının tələblərinin də nəzərə alınması tələb olunur. Belə ki, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” 2010-cu il 21 dekabr tarixli Konstitusiyaya Qanununun 30.1 və 30.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuşdur ki, normativ hüquqi aktın struktur elementləri preambuladan, bölmədən, fəsildən, maddədən, hissədən, bənddən, yarım-bənddən və abzasdan ibarətdir. Normativ hüquqi aktın mətni onun növündən asılı olaraq, bölmədə birləşən fəsillərə, fəsildə birləşən maddələrə, maddədə birləşən hissələrə, hissədə birləşən bəndlərə, bənddə birləşən yarımbəndlərə və yarımbənddə birləşən abzaslara bölünə bilər. Həmin Qanunun 30.6-cı maddəsində isə göstərilir ki, normativ hüquqi aktın maddəsi hissələri özündə birləşdirən və tamamlanmış normativ müddəanı əks etdirən əsas struktur elementidir. Maddə, o cümlədən qanunla təsdiq edilən əsasnamənin, nizamnamənin, qaydanın və norma nəzərdə tutan digər aktın maddəsi onun mahiyyətini əks etdirən və sətri hərflərlə yazılan ada malik olmalıdır. Nəhayət, Qanunun 30.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur, ki, normativ hüquqi aktda maddənin hissəsinə, bəndinə, yarımbəndinə və abzasına istinad edilərkən, onlar maddə adlandırılır.

Qeyd olunan Konstitusiyaya Qanununun 30-cu maddəsinə görə, qanun maddəsinin həm özü, həm də maddənin hissəsinə, bəndinə, yarımbəndinə və abzasına istinad edilərkən, onlar maddə adlandırılır.

Lakin elə həmin Konstitusiyaya Qanununun mənasına görə, həm də hüquq nəzəriyyəsiindən məlum olduğu kimi, qanunvericilik aktına maddələr həm müstəqil (əsas müddəə kimi), həm də həmin maddədə nəzərdə tutulan əsas fikri (müddəanı) izah edən, konkretləşdirən, ayrı-ayrı formalarını ifadə edən hissələr, bəndlər, yarımbəndlər şəklində daxil edilə bilər. Qanunun bir maddəsinə həm tək müstəqil maddə, həm müstəqil maddə ilə birlikdə onu izah edən və konkretləşdirən, ona bağlı olan digər maddələr, eləcə də bir neçə müstəqil maddələr daxil edilə bilər. Nəzərə alınmalıdır ki, qanunun maddəsi davranış qaydasının yalnız ifadə forması olduğu halda, onun məzmununu maddəyə daxil

olan normalar təşkil edir.

CM-in Xüsusi hissəsinə gəldikdə isə bir maddədə həm bir cinayət tərkibi və ona görə məsuliyyət (CM-in 125-ci maddəsi), həm bir əsas (baza) cinayət və onun tövsifedici əlamətləri ilə (bir qayda olaraq – ağırlaşdırıcı) ixtisaslaşmış bir neçə başqa tərkibi (CM-in 177-ci maddəsi), həm də bir neçə müstəqil cinayət tərkibi (məsələn, CM-in 234.1 və 234.2-ci və sair maddələri) nəzərdə tutula bilər.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunan dəlillərdən birmənalı olaraq görünür ki, cinayətlərin məcmusunu heç də CM-in 17-ci maddəsində göstərdiyi kimi, tək “CM-in müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsi” zamanı deyil, həm də CM-in bir maddəsinin bir neçə hissəsində təsvir edilən bir neçə ayrı-ayrı, müstəqil cinayət tərkibinin törədilməsi hallarında da yaranır.

Burada vurğulanmalıdır ki, CM-in 17-ci maddəsinə münasibətdə “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanununun 30.11-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş – “normativ hüquqi aktda maddənin hissəsinə, bəndinə, yarımbəndinə və abzasına istinad edilərkən, onlar maddə adlandırılır” barədə müddəası tətbiq oluna bilməz. Belə ki, CM-in Xüsusi hissəsinin eyni maddəsinin ayrı-ayrı hissələri ilə nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi bəzən (onlar müstəqil tərkibləri nəzərdə tutduqda) cinayətlərin məcmusunu yarada bilər, bəzən isə yox. Ona görə də, cinayətlərin məcmusunun anlayışını müəyyən edən CM-in 17-ci maddəsində bu hal mütləq nəzərə alınmalıdır.

Əks halda qanunvericilikdə və rəsmi şərhlərdə “bir maddə” ifadəsi işlədilərək, bunun bir cinayət tərkibi, yaxud bir əsas cinayəti və onun tövsifedici əlamətləri ilə ixtisaslaşmış bir neçə başqa tərkibi də, yaxud bir neçə müstəqil cinayət tərkibi nəzərdə tutan maddə anlamında olması bəlli olmur.

CM-in 17-ci maddəsinin dəqiqliyi və aydınlığının cinayət cəzalarının təyini sahəsində vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasında müstəsna əhəmiyyətə malik olmasını nəzərə alınmaqla, həmin hüquq normasının digər ölkələrin qanunvericiliyində necə tənzimlənməsinin öyrənilməsinin də önəmi var.

İlk növbədə qanunvericilik sistemləri bizim qanunvericilik sisteminə yaxın olan və eyni hüquq ənənələrinə əsaslanan bəzi postsovet ölkələrinin

cinayət qanunvericiliklərinin təhlili göstərir ki, cinayətlərin məcmusu institutunun təkmilləşdirilməsi üçün bu ölkələrin qanunvericilik təcrübələrindən də faydalanmağımız düzgün olardı.

Məsələn, hazırda qüvvədə olan Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 17-ci maddəsində həmin məsələ öz həllini bu məzmununda tapmışdır:

“1. İki və ya daha çox cinayətin törədilməsi bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin maddələrində daha ağır cəzaya səbəb olan hal kimi nəzərdə tutulduğu hallar istisna olmaqla, iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi cinayətlərin məcmusu kimi tanınır. Cinayətlərin məcmusu zamanı şəxs törətdiyi hər bir cinayətə görə bu Məcəllənin müvafiq maddəsi və ya maddəsinin bir hissəsi ilə cinayət məsuliyyəti daşıyır”. Yəni, Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin 17-ci maddəsində cinayətlərin məcmusunun anlayışı verilərək, məcmuya daxil olan cinayətlərin CM-in eyni və ya müxtəlif maddələri ilə nəzərdə tutulmasına önəm verilməmiş, maddənin mənasına görə, əsas məsələ odur ki, onlar müstəqil cinayətlər olsun. Bu isə Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsindən cinayətlərin təkrarlığı institutunun, ümumiyyətlə, xaric olunması ilə bağlıdır.

Ukraynanın Cinayət Məcəlləsinin 33-cü maddəsində cinayətlərin məcmusu anlayışı daha da konkretləşdirilib:

“1. Bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müxtəlif maddələrində və ya bir maddəsinin müxtəlif hissələrində nəzərdə tutulmuş, heç birinə görə məhkum edilməmiş iki və ya daha çox cinayətin şəxs tərəfindən törədilməsi cinayət hüquqpozmalarının məcmusu kimi tanınır. Bu zaman şəxsin qanunla müəyyən edilmiş əsaslarla cinayət məsuliyyətindən azad edildiyi cinayət xətalı nəzərə alınmır.

2. Cinayət xətalının məcmusu zamanı onların hər biri bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi və ya maddəsinin hissəsi ilə tövsif edilməlidir”.

Həmin məsələ Gürcüstanın Cinayət Məcəlləsinin 16-cı maddəsində də eyni şəkildə tənzimlənməmişdir.

Cinayətlərin məcmusu anlayışının məzmunu Qazaxıstan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 13-cü maddəsində belə verilmişdir:

“1. Bu Məcəllənin müxtəlif maddələrində və ya maddəsinin hissələrində nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox əməllərin törədilməsi, heç birinə

görə şəxs qanunla müəyyən edilmiş əsaslarla məhkum edilməmiş və ya cinayət məsuliyyətindən azad edilməmişsə, cinayət hüquqpozmalarının məcmusu kimi tanınır. Cinayət hüquqpozmalarının məcmusu zamanı şəxs, əgər bu əməllərin əlamətləri bu Məcəllənin bir maddəsinin və ya maddəsinin hissəsinin daha ağır cəza nəzərdə tutan norması ilə əhatə olunmasa, törədilmiş hər bir əmələ görə bu Məcəllənin müvafiq maddəsi və ya maddəsinin bir hissəsi ilə cinayət məsuliyyəti daşır”.

Oxşar formada bu məsələ Özbəkistan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 33-cü maddəsində də öz həllini tapmışdır.

Bütün qeyd olunanlara əsasən, cinayətlərin məcmusu institutunun tətbiqində eyniliyin təmin olunmasının asanlaşdırılması üçün CM-ə dəyişikliklər edilməsinə dair təkliflər hazırlanarkən CM-in 17-ci maddəsinin məzmununun təkmilləşdirilməsi məqsədilə 17.1-ci maddəsinin aşağıdakı məzmununda verilməsinin müzakirə edilməsi məqsədmüvafiq olardı:

“17.1. Bu Məcəllənin müxtəlif maddələri (və ya bir maddəsinin ayrı-ayrı hissələri) ilə nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox cinayətin törədilməsi, həmin cinayətləri törətmiş şəxs onlardan heç birinə görə məhkum olunmamışdırsa və ya qanunla müəyyən edilmiş əsaslar üzrə cinayət məsuliyyətindən azad edilməmişdirsə, habelə bu cinayətlərdən heç birinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçməmişdirsə, cinayətlərin məcmusunu yaradır. İki və ya daha çox cinayətin törədilməsi, əgər bu əməllərin əlamətləri həmin Məcəllənin bir maddəsinin (və ya maddəsinin hissəsinin) daha ağır cəza nəzərdə tutan norması ilə əhatə olunursa, cinayətlərin məcmusunu yaratmır”.

Göründüyü kimi, bu redaksiyada həm cinayətlərin məcmusu anlayışı daha dəqiq verilmiş, həm də xüsusi olaraq hansı hallarda CM-in müxtəlif maddələrində və ya maddəsinin hissələrində nəzərdə tutulmuş iki və ya daha çox əməllərin törədilməsi cinayətlərin məcmusunu yaratması və hansı hallarda, əksinə, yaratmaması dəqiqləşdirilmişdir.

Həmçinin qeyd olunmalıdır ki, CM-in 17-ci maddəsində “maddəsinin hissələri” ifadəsinin işlədilməsi “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiya Qanununun tələbinə də zidd deyil. Belə ki, Qanunun 30-cu maddəsində də “maddənin

hissəsi, bəndi, yarımbəndi və abzası” ifadələrindən istifadə olunmaqla, “normativ hüquqi aktın maddəsi hissələri özündə birləşdirən” əsas struktur elementi olduğu göstərilmişdir.

Bundan başqa, cinayətlərin məcmusu üzrə cəzanın təyin edilməsi qaydalarını nəzərdə tutan Cinayət Məcəlləsinin 66-cı maddəsinin tətbiqi ilə bağlı da təcrübədə bəzi sualların yaranmasına toxunulmalıdır.

Cinayət Məcəlləsinin 66.1-66.3-cü maddələri ilə cinayətlərin məcmusu üzrə cəzanın təyin edilməsi qaydaları müəyyən edildiyi halda, 66.4-cü maddə məcmu üzrə əlavə cəzanın birləşdirilməsi məsələsinə həsr olunmuşdur. Belə ki, həmin maddədə nəzərdə tutulmuşdur ki, “Cinayətlərin məcmusu üzrə təyin edilən əsas cəzaya, bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində həmin cinayətlərə görə müəyyən edilmiş əlavə cəza növləri birləşdirilə bilər. Tamamilə və ya qismən toplamaq yolu ilə təyin edilən qəti əlavə cəzanın müddəti və ya həcmi həmin cəza növü üçün bu Məcəllənin Ümumi hissəsində müəyyən edilmiş yuxarı həddən çox ola bilməz”.

Yəni bu maddənin mənasına görə, cinayətlərin məcmusu zamanı əsas cəzaya yalnız Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində həmin cinayətə görə nəzərdə tutulduğu halda əlavə cəza da birləşdirilə bilər.

Halbuki CM-in 46.2-ci maddəsinə görə, “Törədilmiş cinayətin xarakterini və ictimai təhlükəliliyini, təqsirkar şəxsin şəxsiyyətini nəzərə alaraq, məhkəmə onun müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququnun saxlanılmasını qeyri-mümkün hesab edərsə, həmin şəxsə bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmayan hallarda da müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cəza növünü əlavə cəza kimi təyin edə bilər”.

Beləliklə, CM-in 46.2-ci maddəsinə əsasən müəyyən hallarda qeyd olunan əlavə cəza tək CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində nəzərdə tutularkən yox, həm də nəzərdə tutulmadıqda da məhkəmə tərəfindən təyin edilə bilər.

Qanun normaları arasında olan həmin ziddiyyətin aradan qaldırılması məqsədilə Cinayət Məcəlləsinin 66.4-cü maddəsinə aşağıdakı dəyişikliyin edilməsi düzgün olardı:

“Cinayətlərin məcmusu üzrə təyin edilən əsas cəzaya, bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində həmin cinayətlərə görə müəyyən edilmiş və ya Ümumi hissəsində nəzərdə tutulduğu hallarda əlavə cəza növləri birləşdirilə bilər. Tamamilə və ya qismən toplamaq yolu ilə təyin edilən qəti əlavə cəzanın müddəti və ya həcmi həmin cəza növü üçün bu Məcəllənin Ümumi hissəsində müəyyən edilmiş yuxarı həddən çox ola bilməz”.

Bundan başqa, CM-in 66.5-ci maddəsində məcmu üzrə cəzanın təyin edilməsinin tam fərqli, xüsusi bir qaydası nəzərdə tutulmuşdur: “Cinayət işi üzrə hökm çıxarıldıqdan sonra, məhkumun birinci iş üzrə hökm çıxarılmazdan əvvəl törədilmiş başqa cinayətdə də təqsirli olduğu müəyyən olunarsa, ona eyni qaydalar üzrə cəza təyin edilir. Bu halda birinci hökmə əsasən çəkilən cəza qəti cəza müddətinə hesablanır”. Yəni həmin maddəyə görə, belə hallarda CM-in 66.1-66.4-cü maddələri ilə müəyyən edilmiş qaydalar üzrə cəza təyin edilir.

Göründüyü kimi, CM-in 66.5-ci maddəsi - müxtəlif səbəblərdən (məsələn, hadisənin vaxtında aşkarlanmamasına görə) iki və daha çox əməllərin bütün epizodlarına eyni vaxtda, bir iş üzrə baxılmasının mümkün olmadığı hallarında məcmu üzrə bütün əməllərə görə vahid cəzanın təyin olunmasının təmin edilməsi üçün məcburi bir mexanizmi nəzərdə tutan xüsusi normadır.

Lakin təcrübədən məlumdur ki, belə hallar iki variantda mümkündür: 1) şəxsin törətdiyi bütün epizodların (həm birinci hökmə məhkum olunduğu, həm də hökmdən sonra məlum olan) CM-in eyni maddəsi ilə tövsif olunması; 2) bu cinayətlərin CM-in müxtəlif maddələri ilə tövsif olunması variantları.

Bu isə o deməkdir ki, birinci variantda söhbət cinayətlərin məcmusundan yox, faktiki olaraq cinayətlərin təkrarlığından gedir. İkinci variant isə məhz cinayətlərin məcmusunu nəzərdə tutur.

Belə olan halda qeyd olunan hər iki variantda məcmu üzrə cəza təyini zamanı tam eyni qaydanın tətbiqi həm cinayət qanunvericiliyinin əsas prinsiplərinə, həm də müxtəlif institutları nəzərdə tutan CM-in 16 və 17-ci maddələrinin tələblərinə zidd olardı. Məsələn, sanksiyasında ən ciddi cəzası beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası olan CM-in 177.2-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan çoxepizodlu əməllərin bir neçə epizodu

üzrə şəxs əvvəl, digər epizodlar üzrə isə sonra ikinci hökmə müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edildikdə, ona CM-in 66.5-cı maddəsinin mənasına görə məcmu üzrə, hər iki hökmə təyin olunmuş cəzaları tamamilə və ya qismən toplamaq yolu ilə qəti olaraq on ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilə bilər. Halbuki cinayətlərin bütün epizodları vaxtında aşkarlanaraq onlara bir iş üzrə baxıldığı halda, bu əməllərə görə beş ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin oluna bilməzdi.

Qeyd olunmalıdır ki, qanun normasında olan bu uyğunsuzluğa Ali Məhkəmə Plenumunun “Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında” 2003-cü il 25 iyun tarixli qərarınının 16-cı bəndinin ikinci abzasında da diqqət yetirilmişdir: “Cinayət işi üzrə hökm çıxarıldıqdan sonra məhkumun birinci iş üzrə hökm çıxarılmazdan əvvəl törədilmiş başqa cinayətdə də təqsirli olması müəyyən edilmişdirsə və əgər cinayətlər birinci və ikinci hökmlərdə CM-nin eyni maddəsi ilə (CM-in 120.2.1, 120.2.12, 126.2.1, 126.2.5 və 126.3-cü maddələri) ilə tövsif olunmuşdursa, qəti cəza CM-in 66.5-ci maddəsinə əsasən təyin olunur, lakin bu zaman təyin olunan qəti cəza CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə müəyyən edilmiş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı həddindən çox ola bilməz”.

Qanunda olan bu uyğunsuzluğun həmin normanın özündə aradan qaldırılması üçün ən optimal, ən əsası isə qanuni yol CM-in 66.5-ci maddəsinin bu redaksiyada verilməsi olardı:

“Maddə 66.5. Cinayət işi üzrə hökm çıxarıldıqdan sonra məhkumun birinci iş üzrə hökm çıxarılmazdan əvvəl törədilmiş başqa cinayətdə də təqsirli olduğu müəyyən olunarsa, ona eyni qaydalar üzrə cəza təyin edilir. Bu zaman, əgər cinayətlər birinci və ikinci hökmlərdə bu Məcəllənin eyni maddəsi ilə tövsif olunmuşdursa, ona təyin olunan qəti cəza həmin Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə müəyyən edilmiş cəzaların yuxarı həddindən çox ola bilməz. Belə hallarda birinci hökmə əsasən çəkilən cəza qəti cəza müddətinə hesablanır”.

Məqalədə qeyd olunan fikirlərin cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflər hazırlanarkən nəzərə alınması məqsədəmüvafiq olardı.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. “Normativ hüquqi aktlar haqqında” 2010-cu il 21 dekabr tarixli Konstitusiya Qanunu;
2. “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 66.5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsinin 2012-ci il 22 fevral tarixli qərarı;
3. “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 18.5, 61.1.1 və 65-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsinin 2013-cü il 18 mart tarixli qərarı;
4. “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 56.1.1 və 56.1.2-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsinin 2013-cü il 18 iyun tarixli qərarı;
5. “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 16 və 18-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair” Konstitusiya Məhkəməsinin 2021-ci il 25 yanvar tarixli qərarı;
6. “Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında” Ali Məhkəmə Plenumunun 2005-ci il 25 iyun tarixli qərarı;
7. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 г. (ред. от 29.12.2025);
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан (с изменениями по состоянию на 01.01.2026 г.);
9. Уголовный кодекс Украины (с изменениями по состоянию на 17.06.2025 г.);
10. Уголовный кодекс Грузии (с изменениями по состоянию на 17.12.2025 г.);
11. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями по состоянию на 23.10.2025 г.);
12. F.Səməndərov, Cinayət hüququ. Ümumi hissə, Bakı, 2019;
13. V.N.Xrapanyuk, Dövlət və hüquq nəzəriyyəsi, Bakı, 2014;
14. Е.В.Непомнящих, В.М.Степашин, Проблемы назначения наказания, Москва, 2012.

Roman Alakbarli,
Judge of the Baku Court of Grave Crimes.
Email address: romanelekberli@gmail.com

Abstract

This article examines the legal nature and distinctive characteristics of the institution of the concurrence of criminal offences within criminal law, with particular emphasis on selected issues relating to the regulation of sentencing in cases involving multiple offences. To this end, the study undertakes a comparative analysis of the relevant provisions of the national criminal legislation alongside the corresponding legislative frameworks of several foreign jurisdictions. On the basis of this comparative assessment, the article identifies existing shortcomings in the current legal regulation and advances proposals aimed at improving the legislative provisions governing the determination of sentences in cases involving the concurrence of criminal offences. The proposed recommendations are intended to promote greater consistency in judicial practice and to enhance the coherence and effectiveness of criminal law regulation.

Keywords: *criminal legislation; concurrence of criminal offences; sentencing for multiple offences; judicial practice; comparative legal analysis; legislative reform.*

Роман Алекберли,
Судья Бакинского суда по тяжким преступлениям.
Электронный адрес: romanelekberli@gmail.com

Резюме

В статье автор анализирует особенности института совокупности преступлений в уголовном законодательстве и некоторые проблемы регулирования назначения наказания по совокупности. С этой целью проведен сравнительный анализ соответствующих норм национального законодательства, а также законодательных актов ряда зарубежных стран, и выдвинуты предложения, направленные на совершенствование норм, регулирующих упомянутые вопросы в уголовном законодательстве.

Ключевые слова: *уголовное законодательство, совокупность преступлений, назначение наказания по совокупности, судебная практика, сравнительный анализ, совершенствование правовых норм.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 25.03.2026
Çara qəbul tarixi: 14.06.2026